

Հայաստանի կենսաբ. հանդես, 4 (74), 2022

DOI:10.54503/0366-5119-2022.74.4-39

PHILADELPHUS ՑԵՂԻ (HYDRANGEACEAE) ՆԵՐՍՈՒԾՎԱԾ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԸ ԶՅ ԲՈՒՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՅԳԻՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ԻՋԵՎԱՆԻ ԴԵՆԴՐՈՊԱՐԿՈՒՄ

Ա.Ա. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԶՅ ԳԱԱ Ա.Ա. Թախտաշյանի անվան բուսաբանության ինստիտուտ,
ինտրոդուցիայի բաժին
annagrigr-an22@mail.ru

Ճշտվել է ՅՅ բուսաբանական այգիներում և Իջևանի դենդրոպարկում ներմուծված Hydrangeaceae ընտանիքի *Philadelphus* ցեղին պատկանող 10 տեսակների, 3 հիբրիդների, 1 պարտիզային ձևի տաքսոնոմիական պատկանելությունը: Ուսումնասիրվել են դրանց մորֆոլոգիական հատկանիշները, տրվել է ցեղի և որոշված տաքսոնների բուսաբանական նկարագիրը:

Սրնգենի – ներմուծում – հավաքածու – տաքսոնոմիական պատկանելություն

Уточнена таксономическая принадлежность 10 видов, 3 гибридов, 1 садовой формы, принадлежащих к роду *Philadelphus* семейства Гортензиевые, интродуцированных в ботанических садах и Иджеванском дендропарке Армении. Изучены их морфологические признаки, дана ботаническая характеристика выделенных таксонов рода.

Կոբուշնիկ – интродукция – коллекция – таксономическая принадлежность

The taxonomic affiliation of 10 species, 3 hybrids, 1 garden form, belonging to the genus *Philadelphus* of the Hydrangeaceae family introduced in the Armenian Botanical Gardens and arboretum Ijevan, have been clarified. Their morphological characters are studied; the botanical characteristics of the selected taxa of the genus are given.

Mock-Orange – introduction – collection – taxonomic affiliation

Գիտական որոշակի հետաքրքրությամբ և ինքնատիպ գեղազարդությամբ է օժտված *Philadelphus* ցեղը: Այն ունի աշխարհագրական տարածվածության բավական ընդարձակ արեալ և հարուստ տաքսոնոմիական կազմ: Ցեղի բարձր գեղազարդ ներկայացուցիչների բացակայությունը կանաչ տնկարկների դենդրոկազմից ստիպեց մեզ մտածել, որ դրանց ներմուծումը, բազմակողմանի ուսումնասիրությունը, ցուցադրական հավաքածուների ստեղծումն ու կանաչապատման պրակտիկայում լայն կիրառությունն ունեն չափազանց մեծ գիտական նշանակություն և գործնական կարևորություն: Այդ հանգամանքներից ելնելով՝ մեր կողմից անհրաժեշտություն առաջացավ կատարել գիտական գույքագրում և ճշտել ՅՅ բուսաբանական այգիներում և Իջևանի դենդրոպարկում աճող, կլիմայավարժեցման գործընթացի տարբեր փուլերում գտնվող *Philadelphus* ցեղի ներկայացուցիչների տաքսոնոմիական պատկանելությունը:

Տաքսոնոմիայի բնագավառում պատմական հաջորդականությամբ տարբեր հեղինակների առաջարկած ֆիլոգենետիկ համակարգերում *Philadelphus* L. ցեղը, ըստ տաքսոնոմիստների մեծ մասի, պատկանում է Saxifragaceae ընտանիքին, իսկ այժմ այն գտնվում է Hydrangeaceae ընտանիքում, և կարծիքները հակասական են եղել այս ընտանիքների տաքսոնոմիական կապերի և ծավալի վերաբերյալ [5-7, 15, 19]:

XX դարում առաջարկված ֆիլոգենետիկ համակարգերում *Philadelphus* ցեղը ներկայացված է եղել տեսակների տարբեր քանակությամբ և գտնվել է Քարբեկազգիների (Saxifragaceae) ընտանիքի կազմում: Ա.Ի. Պոյարկովան ներկայացրել է *Philadelphus* ցեղին պատկանող 4 տեսակներ, Ա. Ռեհդերը՝ 36, Ն.Վ. Շիպչինսկին՝ 32, Ա.Ա. Դմիտրիևան՝ 18 տեսակներ [6, 7, 15, 19]:

Saxifragaceae Juss. ընտանիքը բազմիցս ուսումնասիրությունների օբյեկտ է հանդիսացել մորֆոլոգիայի, ցիտոլոգիայի, կարիոլոգիայի, բիոքիմիայի և պալինոլոգիայի բնագավառում: Հետազոտողների ցանկությունն է եղել, նոր մոտեցումներ ցուցաբերելով, կատարելագործել ընտանիքի կարգաբանական դասակարգումը: Բայց չնայած այդ հետազոտությունների բնագավառում հասած որոշակի առաջընթացին և ընտանիքի ծագումնաբանության ու ազգակցական կապերի վերլուծության արդյունքներին՝ այս խումբը դեռևս համարվում է բավականին քիչ ուսումնասիրված: Ապացուցված կարելի է համարել միայն Saxifragaceae Juss. և Hydrangeaceae Dumort. ընտանիքների միջև սերտ ազգակցական կապերի բացակայությունը [8, 10]:

Առաջին անգամ Hydrangiaceae ընտանիքի ինքնուրույնության մասին նշել է Տ.Ի. Չախկոնսկիովան՝ ասելով, որ պատկանելությունը Saxifragaceae ընտանիքին հնացած է, և որ այն պետք է սերտորեն կապել Escalloniaceae Dumort. ընտանիքին: Երբեմն *Philadelphus* և նրան մոտ գտնվող ցեղերն առանձնացվել են հատուկ Philadelphaceae Martinov ընտանիքում [8]:

Philadelphus ցեղը Hydrangeaceae ընտանիքի 19 ցեղերի և 260 տեսակների կազմում ներառել է Ա. Լ. Թախտաջյանը [10]՝ բացառելով *Dichroa* Lour. և *Broussaisia* Gaud. ցեղերը այդ ընտանիքից և հայտնաբերելով նրանց նմանությունը Caprifoliaceae Juss. ընտանիքի ներկայացուցիչներին: Նա կարծում էր, որ Գ. Խաչինսոնի առաջարկությունը բաժանել այս ընտանիքը Philadelphaceae և Hydrangeaceae ընտանիքների ոչ մի հիմնավորում չի գտել, ոչ էլ լեզոմորֆ հատկանիշներով, ոչ էլ սաղմնաբանական և պալինոլոգիական ուսումնասիրությունների արդյունքում [9, 10]: Այսպիսով, նրա կողմից առաջարկված ֆիլոգենետիկ համակարգում Hydrangeaceae (incl. Kirengeshomaceae Nakai 1943, Philadelphaceae D. Don 1826) ընտանիքը, որը մոտ էր Escalloniaceae ընտանիքին, ներկայացված էր 17 ցեղերով (ներառյալ *Philadelphus*-ը) և 250 տեսակներով, որոնք հանդիպում էին հյուսիսային կիսագնդի բարեխառն և մերձարևադարձային շրջաններում, առավելապես Արևելյան Ասիայում (հիմնականում Չինաստանում) և Հյուսիսային Ամերիկայում, քիչ քանակությամբ Հարավարևելյան Ասիայում և Անդերում՝ Մեքսիկայից մինչև Չիլիի հարավ [11]:

Այս ուսումնասիրություններում հետևել ենք Hydrangeaceae ընտանիքի *Philadelphus* ցեղի APG IV դասակարգմանը [17], որը ծաղկավոր բույսերի ժամանակակից տաքսոնոմիկ դասակարգման համակարգ է և մշակվել է ծածկասերմերի ֆիլոգենետիկայով զբաղվող խմբի անդամների կողմից (James W. Byng, Mark W. Chase, Maarten J.M. Christenhusz, Michael F. Fay, Walter S. Judd, David J. Mabberley, Alexander N. Sennikov, Douglas E. Soltis, Pamela S. Soltis, Peter F. Stevens): Այն APG III դասակարգման համակարգի իրավահաջորդն է, որտեղ ևս *Philadelphus* ցեղն առանձնացված է Hydrangeaceae ընտանիքում [16, 17]:

Philadelphus ցեղին պատկանող տեսակների արտաքին մորֆոլոգիական հատկանիշների մասին հիմնական տեղեկությունները տրված են Հու-ի աշխատանքներում: Նա ցեղը բաժանել է 4 ենթացեղերի և 9 սեկցիաների՝ ելնելով բողբոջների դասավորության ձևից, սպիների ձևից, բաժակաթերթերի ձևից ու դիրքից, սերմերի բնույթից:

Ըստ նրա՝ *Gemmatus* ենթացեղին են պատկանում *Poecilostigma*, *Coulterianus* սեկցիաները, *Euphiladelphus* ենթացեղին՝ *Pauciflorus*, *Stenostigma*, *Microphyllus* սեկցիաները, *Macrothyrsus* ենթացեղին՝ *Californicus*, սեկցիաները, *Deutzioides*-ին *Hirsutus*, *Pseudoserpyllifolius*, *Serpyllifolius* սեկցիաները [18]:

Ճաղկի ընդհանուր մորֆոլոգիան բավական մանրամասն նկարագրված է նաև այլ հեղինակների կողմից (Payer, 1657; Gelias, 1967; Lein-feUner, 1950; Mort, Slopier, 1971):

Գ.Լ.Ստիբբենսը Hydrangeaceae ընտանիքի էկոֆիլետիկ գծապատկերներում նշել է *Philadelphus* ցեղը բնութագրող 4 սպեցիֆիկ հատկանիշներ՝ տերևաթափություն, բառանդամ ծաղկապատ, վարսանդի ստորին լայնացած սերմնարան ու միաձուլված ստիլոիդներ [20]: Որոշ հեղինակներ ևս տվել են ցեղը բնութագրող որոշիչ նշանների բանալի: Ըստ Ա. Լոզինա-Լոզինսկայայի՝ տերևները հակադիր կամ հերթադիր դասավորությամբ են, բոլոր ծաղիկները՝ պտղաբեր, հուրանավոր կամ խոզանակաձև ծաղկաբույլներում, ծաղիկները՝ բառանդամ կամ հնգանդամ, առեջները շատ են, տերևները՝ ատամնաեզր [7]: Ըստ Վ. Միրզաշվիլու՝ տերևները հակադիր, հերթադիր դասավորությամբ են, ծաղիկները պտղաբեր են ու մանր հավաքված ծաղկաբույլի կենտրոնական մասում, կամ կեղծ են ու խոշոր դասավորված ծաղկաբույլի եզրերով, առեջները շատ են, կամ 8-15, միայն *Philadelphus fendleri* Engel et Grey. տեսակի մոտ մինչև 8-ն են [6]:

Ըստ Ա.Բ. Պոյարկովայի՝ սրնգենու լատիներեն անվանումն առաջացել է հունարեն *philos*-փրել և *adelphos*-եղբայր բառերից, որը ցույց է տալիս ցեղի տեսակների միջև գտնվող սերտ կապն ու նմանությունը, որում մենք ևս համոզվեցինք, իսկ *Ph. coronarius* L. անվանումը Վ. Լիննեյը գործածել է շատ հաճախ տարբեր տեսակներին պատկանող անհայտ ծագմամբ և մշակության մեջ հանդիպող նմուշների համար [6, 7, 15]:

Նյութ և մեթոդ: Հետազոտության նյութ են հանդիսացել ՀՀ բուսաբանական այգիների և Իջևանի ղեկորոպարկի *Philadelphus* ցեղին պատկանող տեսակների կենդանի և երևանի բուսաբանության ինստիտուտի հերբարիումային (ERE) հավաքածուները: Ըստ ՀՍՍՀ բուսաբանական այգիների և ղեկորոպարկերի ծառերի և թփերի անոտացված ցուցակում ամփոփված գույքագրման արդյունքների տվյալների, որում նշված է, որ ՀՀ բուսաբանական այգիներում և ղեկորոպարկերում բազմիցս ներմուծվել և կլիմայավարժեցվել են *Philadelphus* ցեղին պատկանող մոտ 40 տաքսոններ, անհրաժեշտություն է առաջացել պարզել և ճշտել ղեկորոպարկերում պահպանված սրնգենու տեսակների, հիբրիդների և պարտիզային ձևերի ընդհանուր կազմն ու որոշել դրանց սիստեմատիկական և տաքսոնոմիական պատկանելությունը: Ընդ որում երևանի բուսաբանական այգում ներմուծվել և կլիմայավարժեցվել են 31, Վանաձորի բուսաբանական այգում՝ 19, Սևանի բուսաբանական այգում՝ 10, Իջևանի ղեկորոպարկում՝ 3 տաքսոններ, և այժմ դրանց մեծ մասը, տարբեր պատճառներով չի պահպանվել հավաքածուների կազմում [3, 4]:

Դաշտային դիտարկումներն ու բույսերի հավաքն իրականացվել է 2020-2022 թվականներին: Հերբարիումները կազմվել են ըստ Արարատյանի մեթոդաբանության [1]: Կիրառվել են հիմնականում համեմատական, համեմատական-մորֆոլոգիական և կարգաբանական մեթոդները: Հայտնաբերված բույսերի առանձնյակները համարակալվել են, և վեգետացիայի տարբեր փուլերում (ծաղկում, պտղակալում, սերմակալում) նմուշները վերցվել են նույն բույսերից: Դաշտային դիտումները ցույց են տվել, որ այդպիսի դժվար տարբերվող տեսակներ ունեցող ցեղի, ինչպիսին սրնգենին է, որոշ հիմնական հատկանիշներ փոխված են բույսերի չորության և անհրաժեշտ խնամքի պակասի հետևանքով: Ուստի համեմատության մեջ են դրվել նաև նախկինում հավաքված հերբարիումային նմուշները (ERE - № 22077, № 25378, № 56724, № 47577, № 47576, № 68284, № 27267, № 13285) թարմ բուսանմուշների հետ: Սակայն հիմնական որոշիչները կենդանի բույսերն են:

Տեսակների որոշման համար օգտագործվել են «Флора СССР», «Деревья и кустарники СССР», «Дендрофлора Кавказа», «Дикорастущие деревья и кустарники Дальнего Востока», «Атлас по описательной морфологии высших растений» որոշիչներն ու ատլասները [5-7, 12-15]: Բուսաբանական տերմինները ճշտվել են ըստ տերմինների համառոտ բառարանի [2]: Մորֆոլոգիական հետազոտությունների համար օգտագործվել է МБС-1 ստերեոսկոպիկ միկրոսկոպը: Տեսակների բնական տարածվածությունը ճշտվել է ըստ Ս.Յ. Սոկոլովի [7] և վերոհիշյալ աշխատությունների:

Ստորև բերվում է ընդհանուր ցեղի որոշված տեսակների բուսաբանական նկարագիրը:

***Philadelphus caucasicus* Koehne in Gartenfl., Սրնգենի կովկասյան:** Կովկասյան սրնգենին հաջորդությամբ աճում է Երևանի, Սևանի բուսաբանական այգիներում և Իջևանի ղեկորոպարկում: Թփերի բարձրությունը հասնում է 3-5 մ-ի, ծաղկում են հունիսի առաջին տասնօրյակում, բացառությամբ Սևանի բուսաբանական այգու, որտեղ ծաղկման շրջանը հունիսի երկրորդ, նույնիսկ երրորդ տասնօրյակն է: Պտղաբերում և սերմակալում են առատ: Սաղարթը փնջաձև է, ծաղիկները սպիտակադեղնավուն են, ուժեղ անուշ բույրով, 7-11-ական, հավաքված ողկուզանման ծաղկաբույլ-

լերում: Պտղաբերում է օգոստոսին, Սևանի բուսաբանական այգում՝ սեպտեմբեր-հոկտեմբերին: Հայաստանում բնականորեն աճող սրնգենու միակ տեսակն է, որը տարածված է հյուսիսարևելյան անտառային շրջաններում՝ Տավուշի մարզի, Իջևանի ֆլորիստիկ շրջանի կաղնեբոխային անտառներում՝ ծովի մակերևույթից մինչև 1800 մ բարձրությունների վրա:

***Philadelphus coronarius* L., Սրնգենի պսակավոր:** Երևանի բուսաբանական այգու և Իջևանի դենդրոպարկի պայմաններում ծաղկում և պտղաբերում է: Թփերի բարձրությունը 1-3 մ է: Ճաղիկները սպիտակադեղնավուն են, խիստ բուրումնավետ, 3-4 սմ տրամագծով, ձվաձև ծաղկաթերթիկներով 4-6 ողկուզանման ծաղկաբույլերում, ծաղկակիրը և բաժակաթերթերը մերկ կամ թույլ թավոտ են: Ամենավաղ ծաղկող տեսակներից է: Ծաղկում է հունիսի սկզբին, պտղաբերում օգոստոս ամսին: Բնականորեն տարածված է Հարավարևմտյան Եվրոպայում:

***Philadelphus coronarius* L. f. *Pl. hort.*, Սրնգենի լիաթերթ:** 1,5մ բարձրությամբ թուփ է: Երևանի բուսաբանական այգու պայմաններում ծաղկում է հունիսի առաջին տասնօրյակում, պտղաբերում է առատ, սերմակալում է ոչ առատ: Ծաղիկը՝ սպիտակ, խոշոր, անուշաբույր: Ծաղկում է հունիսի սկզբին, պտղաբերում սեպտեմբերին:

***Philadelphus gordonianus* Lindl., Սրնգենի Գորդոնի:** Բնության մեջ սրնգենու ամենաբարձրահասակ տեսակներից է (3-6 մ), որի բարձրությունը Երևանի բուսաբանական այգու պայմաններում հասնում է 4 մ-ի: Ծաղկում և պտղաբերում է առատ, բայց սերմակալում է վատ: Ծաղիկները ճերմակ են, բուրումնավետ, 7-9-ական ողկուզանման ծաղկաբույլերում: Ծաղկակիրը թավոտ է, բաժակաթերթերը՝ ձվաձև կամ նշտարաձև, արտաքինից մերկ, երբեմն քիչ մազզուկոտ: Ծաղկաթերթերն էլիպսաձև են: Ծաղկում է հունիսի երկրորդ տասնօրյակում, պտղաբերում սեպտեմբերին: Բնականորեն տարածված է Հյուսիսային Ամերիկայում:

***Philadelphus latifolius* Schrad., Սրնգենի լայնատերևավոր:** Երևանի բուսաբանական այգու պայմաններում ծաղկում, պտղաբերում, սերմակալում է: Լայնատարած, գնդաձև սաղարթով թուփ է, որի բարձրությունը 2-2,5 մ է: Ծաղկում է հունիսի առաջին տասնօրյակում: Ծաղիկները սպիտակ, խոշոր, խիստ բուրումնավետ են: Բնականորեն տարածված է Հյուսիսային Ամերիկայում:

***Philadelphus lewisii* Pursh, Սրնգենի Լյուիսի:** Երևանի բուսաբանական այգու պայմաններում հաջողությամբ ծաղկում, պտղաբերում և սերմակալում է: Մինչև 3 մ բարձրության հասնող թուփ է, լայնատարած գնդաձև սաղարթով: Ծաղիկները ճերմակ են, բուրումնավետ, 5-9-ական ծաղիկներով ծաղկաբույլերում: Ծաղկում է հունիսին և պտղաբերում օգոստոս ամսին:

***Philadelphus* × *magnificus* Koehne, Սրնգենի հիասքանչ:** Միջտեսակային հիբրիդ է *Ph. grandiflorus* × *Ph. pubescens* տեսակների միջև: Երևանի բուսաբանական այգու պայմաններում բավականին փարթամ, մինչև 4 մ հասնող, ուղղաձիգ սաղարթով թուփ է, տերևները խոշոր, մուգ կանաչավուն են, ծաղիկները՝ խոշոր, ճերմակ, բուրումնավետ: Ծաղկում է հունիսի առաջին տասնօրյակում, պտղաբերում օգոստոս ամսին:

***Philadelphus pekinensis* Rupr., Սրնգենի պեկինյան:** Երևանի բուսաբանական այգու պայմաններում թուփ է՝ 1-2 մ բարձրությամբ, ծաղկում, պտղաբերում և սերմակալում է առատ: Ծաղիկները դեղնասպիտակավուն են, բուրումնավետ: Ծաղկում է մայիսի վերջին կամ հունիսի սկզբին, պտղաբերում օգոստոսին: Բնականորեն տարածված է Չինաստանում, Մոնղոլիայում: Գեղազարդ է, մեղրատու, մշակության մեջ կիրառվող տեսակ է:

***Philadelphus schrenkii* var. *Rupr. et Maxim*, Սրնգենի Շրենկի:** Երևանի բուսաբանական այգու պայմաններում թուփ է՝ 2-3 մ բարձրությամբ: Ծաղկում, պտղաբերում և սերմակալում է առատ: Ծաղիկները սպիտակ են, բուրումնավետ, ծաղկաթերթերը՝ լայն: Ծաղկում է մայիս-հունիս և պտղաբերում օգոստոս ամիսներին: Բնականորեն տարածված է Ամուր գետի ավազանում, Չինաստանում և Ճապոնիայում:

***Philadelphus schrenkii* var. *jackii* Koehne, Սրնգենի Շրենկի Ջեքի:** Սրնգենու Շրենկի այլատեսակներից է: Երևանի բուսաբանական այգու պայմաններում ծաղկում, պտղաբերում, սերմակալում է առատ, թփի բարձրությունը հասնում է 1-2 մ-ի: Ծաղկում է հունիսի առաջին տասնօրյակում, բուրումնավետ, սպիտակադեղնավուն ծաղիկներով, պտղաբերում է օգոստոսին: Բնականորեն տարածված է Չինաստանում:

***Philadelphus sericanthus* Koehne, Սրնգենի մետաքսյա:** Աճում է Վանաձորի բուսաբանական այգու: Թփերի բարձրությունը հասնում է 4 մ-ի: Ծաղկում է հունիսի առաջին տասնօրյակում, պտղաբերում և սերմակալում է: Ծաղիկները՝ սպիտակ, բուրումնավետ: Բնականորեն տարածված է Չինաստանում:

***Philadelphus tenuifolius* Rupr et Maxim., Սրնգենի նրբատերև:** Երևանի բուսաբանական այգու պայմաններում 2-3 մ բարձրությամբ թուփ է: Ծաղկում է ոչ առատ, պտղաբերում է և սերմակալում վատ: Ծաղկում է հունիսի 2-րդ տասնօրյակում, պտղաբերում սեպտեմբեր ամսին: Ծաղիկները՝ սպիտակավուն, թույլ հոտով, 5-11-ական ծաղիկներով հավաքված ողկուզանման ծաղկաբույլերում: Բնականորեն տարածված է Ամուր գետի ավազանում, Չինաստանում և Ճապոնիայում:

***Philadelphus* × *virginalis* Rehd., Սրնգենի կուսական:** Անհայտ ծագմամբ հիբրիդ է, կամ ըստ Ռեդդերի՝ հանդիսանում է *Ph. lemoinei* × *Ph. nivalis plenus* տեսակների միջև [19]: Երևանի բուսաբան-

նական այգու պայմաններում ունի 2,5-3 մ բարձրություն, առատ ծաղկում, պտղաբերում և սերմակալում է: Ծաղիկները՝ խիստ բուրոմնավետ, հավաքված 3-7-ական մինչև 12 սմ երկարությամբ ողկուզանման ծաղկաբույլերում, կրեմագույն: Ծաղկում է հունիսի կեսերին, պտղաբերում օգոստոսի վերջին, սերմակալում՝ հոկտեմբերին:

Philadelphus × zeyheri Schrad., Սրնգենի Ցեյերի: Հնարավոր է՝ ունի հիբրիդային ծագում՝ *Ph. coronaries* × *Ph. inodorus* կամ *Ph. coronarius* × *Ph. grandiflorus* տեսակների միջև: 2-3 մ բարձրությամբ, լայնատարած գնդաձև սաղարթով թուփ է: Երևանի բուսաբանական այգու պայմաններում ծաղկում, պտղաբերում և սերմակալում է: Ծաղիկները սպիտակավուն են, բուրոմնավետ, ծաղկաթերթերը՝ լայն, ձվաձև: Բաժակաթերթերը՝ նշտարաձևաձև, սրածայր, մերկ կամ թույլ արտահայտված թափուտությամբ: Ծաղկում է հունիս և պտղաբերում օգոստոս ամիսներին:

Արդյունքներ և քննարկում: Հետազոտության արդյունքները ցույց են տվել, որ սրնգենու թփերի քանակով մեծամասամբ հարուստ են Երևանի բուսաբանական այգին և Իջևանի դենդրոպարկը, իսկ տաքսոնոմիական բազմազանությամբ՝ միայն Երևանի բուսաբանական այգին: Ուսումնասիրությունների արդյունքում հաջողվել է որոշել ներմուծված 10 տեսակների, 3 հիբրիդների, 1 պարտիզային ձևի մորֆոլոգիական հատկանիշները, տաքսոնոմիական պատկանելությունը: Ընդ որում Երևանի բուսաբանական այգում աճում են հայտնաբերված բոլոր տաքսոնները, Սևանի բուսաբանական այգում՝ 1, Կիրովականի բուսաբանական այգում՝ 1, Իջևանի դենդրոպարկում՝ 2 տաքսոններ:

ՀՀ բուսաբանական այգիների և Իջևանի դենդրոպարկի պայմաններում վեգետացիայի տևողությունն ուսումնասիրված տեսակների մոտ տատանվում է 200-220, ծաղկման տևողությունը՝ 15-25 օրերի սահմաններում: Սերմերը հավաքվում են նոյեմբեր ամսին: Ամենավաղ ծաղկող տեսակներն են՝ *Ph. pekinensis*, *Ph. schrenki*, *Ph. coronarius*, ամենաուշը՝ *Ph. virginialis*, *Ph. gordonianus*, *Ph. tenuifolius* տեսակները: Ամենատեղյալ ծաղկման տևողությամբ աչքի են ընկնում *Ph. caucasicus*, *Ph. lewisii*, *Ph. latifolius* տեսակները և *Ph. coronarius* L. f. fl. Pl. hort. պարտիզային ձևը, ծաղկի ճերմակ գույնով՝ *Ph. lewisii* տեսակը, ուժեղ անուշ բույրով՝ *Ph. coronarius*, *Ph. caucasicus*, *Ph. pekinensis*, *Ph. schrenkii*, *Ph. virginialis* տեսակները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Արարատյան Ա. Գ. Ինչպես կազմել հերբարիում, Երևան, 37 էջ, 1954:
2. Ծառուրյան Թ. Գ., Գևորգյան Ս. Լ. Ռուսերեն-անգլերեն-հայերեն բուսաբանական տերմինների համառոտ բառարան, Երևան, 248 էջ, 2003:
3. Վարդանյան Ժ. Հ., Գրիգորյան Ա. Ա. Սրնգենին (*Philadelphus* L.) որպես արժեքավոր թփատեսակների ելակյուղ Հայաստանի բուսաբանական այգիներ ներմուծելու համար: Հայաստանի կենսաբան. հանդես, Երևան, 73, 1, էջ 74-81, 2021:
4. Аннотированный каталог деревьев и кустарников ботанических садов и дендропарков Армянской ССР. Бюлл. бот. сада АН Арм. ССР, № 27, 164 с. 1985.
5. Воробьев Д. П. Дикорастущие деревья и кустарники Дальнего Востока, Л., 275 с., 1968.
6. Дендрофлора Кавказа / Гл. ред. В. З. Гулисашвили, 1, Тбилиси, 309 с., 1963.
7. Деревья и кустарники СССР: Дикорастущие, культивируемые и перспективные для интродукции/ под. ред. С. Я. Соколова, М.-Л., 3, 871 с., 1954.
8. Заиконникова Т. И. О самостоятельности сем. *Hydrangeaceae* Dum. Новости систематики высших растений, М.-Л., с. 139-144, 1964.
9. Тахтаджян А. Л. Происхождение и расселение цветковых растений Л., 147 с. 1970.
10. Тахтаджян А. Л. Система и филогения цветковых растений, М.-Л., 611 с., 1966.
11. Тахтаджян А. Л. Система магнолиофитов. Л., 439 с., 1987.
12. Федоров А. А., Артюшенко З. Т. Атлас по описательной морфологии высших растений: Цветок. Л., 350 с. 1975.

13. Федоров А.А., Кирпичников М.Э., Артюшенко З.Т. Атлас по описательной морфологии высших растений: Лист. М.- Л., 302 с., 1956.
14. Федоров А.А., Кирпичников М.Э., Артюшенко З.Т. Атлас по описательной морфологии высших растений: Стебель и корень. М.- Л., 350 с., 1962.
15. Флора СССР/ под. ред. В.Л. Коморова, М.- Л., изд-во АН СССР, 9, 540 с., 1939.
16. *Angiosperm Phylogeny Group*. An update of the Angiosperm Phylogeny Group classification for the orders and families of flowering plants: APG III // Botanical Journal of the Linnean Society, 161, 2, p. 105-121, 2009.
17. *Angiosperm Phylogeny Group*. An update of the Angiosperm Phylogeny Group classification for the orders and families of flowering plants: APG IV // Botanical Journal of the Linnean Society, 181, 1 (24 March), p. 1-20, 2016.
18. Hu S-Y A Monograph of the Genus *Philadelphus*: Journal of the Arnold Arboretum, 35, 4, p. 275-333, 1954.
19. Rehder A. Manual of cultivated trees and shrubs. New York, p. 264-275, 1949.
20. Stebbins G.L. Evolution Above the Species Level. [Harvard University Press](https://www.harvard.edu/publishing/). 399 p., 1974.

Ստացվել է 26.08.2022